

*K*elet-Európa *T*anulmányok

I. szám

Magyar Tudományos Akadémia
Világgazdasági Kutatóintézet

**Európa peremén:
új tagok és
szomszédok**

2007

Az MTA Világgazdasági Kutatóintézete új kiadványának rövid összefoglalóját tartja kezében az Olvasó. A Kelet-Európa Tanulmányok olyan kiadványsorozat, amelyben az intézet munkatársai és külső szerzők a jövőben rendszeresen foglalkoznak a térséget érintő aktuális politikai, gazdasági és társadalmi kérdésekkel.

A kiadványsorozat tematikája szándékaink szerint tág keretek között alakul majd. Foglalkozni kívánunk a régióra vonatkozó átfogó, összehasonlító témákkal, amelyek egy-egy funkcionális területet dolgoznak fel; helyet kapnak meghatározott szempontok szerint elkészített országtanulmányok; s a térségre vonatkozó hagyományos típusú makrogazdasági elemzések és előrejelzések is készülnek majd. Úgy véljük, hogy mind a közgazdász-társadalomban, mind a döntéshozók körében, mind pedig a szélesebb közönségben van igény térségünk jobb megismerésére, a változó kelet-európai környezetben végbemenő folyamatok figyelemmel kísérésére, amelyek a legtöbb esetben közvetlenül is érintik Magyarországot gazdaságát és társadalmát.

A Kelet-Európa Tanulmányok első kötete, az „Európa peremén: új tagok és szomszédok” áttekintést ad a délkelet-európai térség, az egyes FÁK-országok és Törökország gazdasági-társadalmi folyamatairól. Ez utóbbi az Európai Unióhoz és a kelet-európai régióhoz fűződő politikai, gazdasági és földrajzi kapcsolatai miatt került a kötetbe. Célunk a vizsgált országok gazdaságpolitikai megközelítésű elemzése volt, különösen azt középpontba állítva, hogy melyek a következő évek meghatározó jelentőségű dilemmái és problémái, illetve milyen kiemelkedően fontos aktuális folyamatok zajlanak, amelyek gazdasági, politikai következményei nagymértékben befolyásolják a felzárkózás feltételeit. Emellett fontosnak tartottuk az érintett országok és az Európai Unió közötti kapcsolatok elemzését is, a régió EU-kapcsolatainak általános áttekintésén túl, kitérve az egyes országok esetében specifikusan felmerülő kérdésekre is.

A kiadvány országtanulmányokat tartalmaz, amelyek aktuális gazdasági problémákat tekintenek át rövid kitérővel a politikai-társadalmi folyamatok fontosabb kérdéseire is, ahol ez éppen szükséges. A különböző országfejezetek szándékosan nem egymás tükörképei; sokkal inkább az egyes országok „specialitásait” szándékoztunk kitüntetni, beleágyazva a gazdasági folyamatok és a makrogazdasági környezet bemutatásába. Alapvetően tehát nem konjunktúraelemzésről van szó, sokkal inkább a közgazdasági összefüggések, illetve az egyes országok sajátosságainak figyelembevételével, a térségre vonatkozó tapasztalatok és kutatási háttér révén olyan következtetések megfogalmazására, ami többletet képes adni a makrogazdasági mutatók leírásához képest. A kötetben szereplő országok sorrendjét az Európai Unióhoz fűződő kapcsolatok szintje határozta meg.

Módszertani szempontból meg kell említenünk, hogy a térség több országára vonatkozóan is bizonytalanok a gazdasági mutatószámok. Ezért úgy döntöttünk, hogy ahol lehet, ott a központi bankok, a pénzügyminisztériumok adatait használjuk, de nemzetközi statisztikákra is támaszkodunk. Olyan összképet tudtunk ezáltal adni, ami az egyes országokban a fő tendenciákat hűen tükrözi, még akkor is, ha az adatok egyes esetekben nem biztos, hogy pontosak, vagy nem vethetők közvetlenül össze. Munkánkat az EU-kapcsolatokat áttekintő táblázat zárja, amely azonban nem foglalja magában azokat az országokat, amelyek esetében ennek az összevetésnek – a kapcsolatok kezdeti stádiuma, illetve alacsony intenzitása miatt – egyelőre nem lenne jelentős hozzáadott értéke. A Kelet-Európa Tanulmányok első kötetét 2007. január 8-án zártuk le. A második kötet 2007 júniusában jelenik meg.

Novák Tamás – Szemlér Tamás

Túry Gábor

tury@vki.hu

Bulgária, Romániával együtt 2007. január elsején csatlakozott az immár 27 tagra bővült európai integrációhoz. Az ország a kilencvenes évek elején bekövetkezett politikai változás óta az uniós csatlakozás időpontjáig hosszú és kerülőkben bővelkedő utat járt be. A bolgár gazdaság strukturális átalakítása megkésve indult, a politikai elit jól felfogott hatalmi szempontjait szem előtt tartva igyekezett a változás társadalmi költségeit elodáztatni. A reformok elhalasztása már a kilencvenes évek elején a gazdasági visszaesésen túl, a pénzügyi válság kialakulását, valamint az ikerdeficit drámai mértékű növekedését eredményezte. Az egyensúlyhiányt két lépésben, először 1994-ben, majd a pénzügyi válság elmélyülése miatt 1997-ben a költségvetési szigor növelésével és a valutatanács intézményének bevezetésével orvosolták. A monetáris- és pénzügyi intézkedések, az adóreform, a magánosítás, valamint a külföldi befektetések ösztönzése egyes területeken elérték céljukat, ugyanakkor az ország küzd a magas fizetési- és külkereskedelmimérleg-hiánnyal, a feketegazdaság, a korrupció és a társadalom számára leginkább húsbavágó infláció problémájával. A társadalmi problémák, elsősorban az elmúlt évtizedben mélyülő társadalmi szegregáció, nem csak közép-, de hosszútávon is kerékkötője lesz az ország fejlődésének

és integrációs folyamatának. A bolgár gazdaság középtávú kilátásai azonban biztatóak. A beruházások bővülése, a munkahelyek számának növekedése, a külföldi befektetések felfutása és nem utolsósorban az európai uniós integráció az ország hosszútávon megvalósuló, de fenntartható konvergencia-folyamatát alapozzák meg. A csatlakozás ugyanakkor nem csak Bulgária számára jelent kihívásokkal teli lehetőséget, de az EU számára is, nemcsak azért, mert jelenleg az uniós intézményrendszer reformjának megvalósítása is kérdéses, hanem mert a két most csatlakozott tagország társadalma és gazdasága messze elmarad még a 2004-ben csatlakozott tíz tagországtól is. Bulgária az elmúlt nyolc évben felmutatott stabil, négy százalékot meghaladó éves gazdasági növekedése ellenére, az egy főre eső vásárlóerő-paritáson számolt bruttó hazai össztermék mutatót tekintve csupán az egyharmadát éri el az Unió átlagának. A bővítés így nem csak a tagállamok számának gyarapodását, de a résztvevő országok társadalmi és gazdasági fejlettségi különbségének nagymértékű diverzifikációját is jelenti, mely ezáltal magának az integrációnak a fenntartása szempontjából is próbatétel.

Székely-Doby András

szdoby@vki.hu

Az új tagország, Románia vegyes gazdasági teljesítményt mutatva ért el történelmének egyik legfontosabb állomásához, az Európai Unióhoz való csatlakozáshoz. Az 1989-es forradalmat követő években inkább a reformok halogatása jellemezte a gazdaságpolitikát. Nem csoda, hogy a sorozatos kudarcok hátráltatták a fejlődést (valójában visszaesést okoztak). Az ezredfordulótól kezdve azonban, miután valódi reformokra került sor, figyelemre méltó sikerek köszöntöttek be. Növekedési pályára állt a gazdaság, normalizálódott az infláció, és a munkanélküliségi ráta is viszonylag alacsonnyá vált. Problémát elsősorban a külgazdasági egyensúly hiánya jelenthet, igaz, csak akkor, ha a deficit hosszabb távon sem csökken. A külföldi befektetések növekedése azt mutatja, hogy a transznacionális társaságok számára Románia egyre vonzóbb célpont. Ilyen tekintetben tehát, úgy tűnik, gyorsan képes lesz integrálódni a világ gazdaság globális folyamataiba. A sikerek mellett azonban rendkívül komoly problémák is jelen vannak az országban. Bár a csatlakozás után elnyerhető pénzügyi források igen jelenősek, gondot okoz, miképpen lesznek

képesek felhasználni azokat, ideértve az abszorpció és a társfinanszírozás kérdéseit is. Ezek a problémák egyértelműen rávilágítanak az ország talán legfontosabb gyengeségére, az átmenet és a reformok megkésett – sőt igen sok területen elmaradt – végrehajtására, azaz a piacgazdaság intézményrendszerének hiányosságaira. Az elkövetkezendő évek feladatai közül minden bizonnyal ez lesz majd a legnehezebb: befejezni az átmenetet, és valódi, működő piacgazdasággá válni. Remélhetőleg csak ekkor (és nem e feladatokkal egyszerre) jelentkeznek majd azok a problémák, melyekkel a rendszerváltást korábban végrehajtó országok – köztük Magyarország is – mostanában szembesülnek. Az átmenet nehézségeit valószínűleg csak fokozni fogják az olyan súlyos társadalmi problémák is, mint a kiterjedt szegénység vagy az óriási vagyoni különbségek. Akárhogy is, az Európai Unióhoz való csatlakozás jó lehetőségeket nyújt e kihívások megfelelő és hatásos kezelésére.

Horvátország – kényes egyensúly az uniós tárgyalások árnyékában

Bakács András

bakacs@hotmail.com

Horvátország a délkelet-európai régió egyik legfejlettebb országa. Az egy főre jutó GDP déli szomszédunknál jelentősen nagyobb, mint a 2007. január elsején az Európai Unióhoz csatlakozott Bulgáriában vagy Romániában. 2005-ben a havi bruttó átlagkeresetek több mint 200 euróval haladták meg a magyarországi bérszintet. A háborúban lerombolt fizikai infrastruktúra mára szinte teljesen újjáépült. A magyarországi költségekhez képest jelentősen olcsóbban megépült horvát autópályák hossza 2006 végére meghaladta az 1000 kilométert. A bruttó hazai termék egyötödét kitevő turizmus az ország létfontosságú ágazata, 2006-ban az idegenforgalmi bevételek több, mint 6,3 milliárd eurót értek el. A viszonylag magas egy főre jutó GDP, az alacsony infláció és az európai uniós csatlakozási tárgyalások megkezdése mind-mind kedvező képet festenek az országról. A gazdaság külső- és belső egyensúlya azonban meglehetősen ingatag. A folyó fizetési mérleg egyenlege az ország függetlenné válása óta passzívumot mutat. Az igen jelentős áruforgalmi deficitet a külföldön élő horvátok hazautalásai, az idegenforgalmi bevételek által táplált szolgáltatásexport és – ideig óráig – a privatizációs bevételek ellensúlyozzák. A kuna euróban kifejezett reálárfolyamának évek óta tartó felértékelődése az ország export-versenyképességét rombolja, azonban a döntően euróban eladósodó horvátokat rosszul érintené a kuna

leértékelődése. Az ország külföldi piacokon mért versenyképességét egyedül az évek óta halogatott szerkezeti reformok javíthatják. Az államháztartás hiányának jelentős lefaragására 2007-ben a választások évében azonban kicsi az esély. A bolgár és a román csatlakozási folyamatból tanulva, az Európai Unió déli szomszédunk esetében a horvát uniós tagság jóváhagyásáig sokkal nagyobb figyelmet fog fordítani a korrupció visszaszorítására és az igazságszolgáltatási rendszer átfogó reformjának végrehajtására. Horvátország az Európai Unióval megkötött stabilitási és társulási egyezményben, valamint az uniós csatlakozási tárgyalások során vállaltak szerint, ha kényszerűen is, de végre fogja hajtani a szükséges reformokat. Az ország azonban csak akkor lesz hajlandó elfogadni az uniós játékszabályokat, ha az európai uniós csatlakozás időpontja az EU állampolgárainak erősödő bővítésellenes hangulata és az intézményi reformok megtorpanása miatt nem tolódik el egy túlzottan távoli időpontra.

Szigetvári Tamás

tsziget@vki.hu

Törökországot hosszú időn keresztül meglehetősen hullámzó gazdasági teljesítmény jellemezte, a növekedés éveit rendre megtörte egy-egy súlyosabb visszaesés. A legutóbbi gazdasági válság óta azonban igen kedvező folyamatok látszanak megindulni az országban. A 8 százalék fölötti gazdasági növekedés, a dinamikus bővülő export, a hosszú idő után normális mederbe terelt infláció, a megkezdett privatizáció, a működőtőke beáramlás felgyorsulása mind azt látszanak igazolni, hogy Törökország az új évezred elején végre stabil növekedési pályára állt. De vajon valóban ugrásra készül-e a „mediterrán macska”, vagy csak egy újabb rövid fellendülés tanúi lehetünk, amelyet néhány éven belül ismét megszakít a „menetrendszerű” válság? A modern Törökország megalapítása óta Európába igyekszik. A Kemal Atatürk által végrehajtott reformok a török társadalom európai mintára történő modernizálására, szekularizálására, az immáron több mint negyven éve aláírt társulási megállapodás, az 1987-es csatlakozási kérelem és az 1996-os vámuniós megállapodás mind ennek lépéseit jelentették. Mindezek ellenére Törökország csak 2005-ben kezdhette meg a csatlakozási tárgyalásokat az Európai Unióval, és a folyamat végső kimenetele erősen kérdéses. Az országba

vetett bizalom növekedésének egyik legfontosabb elemét jelenti az Európai Unióval fenntartott kapcsolat javítása. A tárgyalások eredményeképpen fokozatosan megvalósuló jogharmonizáció és a szükségképpen felgyorsuló konvergencia pozitívan befolyásolja Törökország megítélését és lehetőségeit egyaránt. A reformok azonban kiélezhetik a társadalmi egyenlőtlenségeket. A tárgyalások részleges felfüggesztése, amit az unió decemberben a Ciprust sújtó török embargó feloldásának elmaradása miatt rendelt el, szintén negatívan érinti Törökország gazdasági stabilitását és növekedési kilátásait is. A kérdésnek csak az egyik oldalát jelenti azonban, hogy mennyire teljesíti Törökország a csatlakozási feltételeket. Előbb-utóbb valószínűleg minden feltételt teljesít. De ott marad a kérdés: mi lesz az Európai Unióval, ha felveszi Törökországot? Mekkora hitelességgel tartható fenn ez a folyamat az Európai Unióban a bővítéssel kapcsolatban mutatkozó válságjelek mellett, s az esetleg hiteltelenné váló tárgyalások milyen irányban mozdítanak el Törökországot?

Novák Tamás

tnovak@vki.hu

Albánia fejlődése még a délkelet-európai régióban is perifériális és számos sajátosságot mutat különlegesnek számító rendszerváltás előtti története, s a kilencvenes évek folyamatai következtében. Az örökölt nagyfokú elmaradottság felszámolásának hatalmas forrásigénye, az ehhez képest nagyon korlátozott kormányzati gazdaságfejlesztési mozgástér, a külföldi beruházások alacsony szintje eddig nem tették lehetővé, hogy érzékelhető módon javítsák az ország infrastruktúráját, a termelési feltételeket, és hozzájáruljanak a szegénység nagyarányú csökkentéséhez. Albánia rendkívül gyenge színvonalú, szinte hiányzó belgazdasági termelőkapacitásai miatt európai viszonylatban egyedülálló módon függ a behozattól, a külkereskedelmi mérleg hiánya évek óta meghaladja a GDP 20 százalékát. A lakosság fele a mezőgazdaságból él, 20 százaléka pedig külföldön dolgozik, a feketegazdaság virágzik, becslések szerint a termelők a kereskedelmi forgalom 50-70 százaléka után nem fizetnek adót. A korrupció, a hatóságok megbízhatatlansága és a nem befektetőbarát légkör megnehezítik a közvetlen külföldi tőke beáramlását Albániába mind a privatizációs, mind a zöldmezős beruházások esetében. A külföldi beruházások elősegítése érdekében a kormányzat törekszik az üzleti feltételek javítására, ennek részeként a többi kelet-európai országban megszokott típusú különleges kedvezményeket nyújtanak. Számos körülmény súlyos gazdasági veszélyeket hordoz azonban, ezek közül kiemelkednek az energiaszektor és

az infrastruktúra hiányosságai és elavultsága, valamint a közszféra hatékonyságának alacsony szintje. A fiskális politika gazdaságfejlesztési lehetőségeit korlátozzák az IMF-fel kötött hitel-megállapodások, amelyek kiemelt hangsúlyt helyeznek a fiskális mérleg kiegyensúlyozottságára. Emiatt is – és az exportszektor gyenge teljesítménye következtében – a hitelkereslet növekedése és a külföldről érkező hazautalások által dinamizált növekedés meghatározója a belföldi magánkereslet. Ez az egyoldalú növekedési szerkezet hosszabb távon kockázatot jelent a 2006-ban némiképp 5-6 százalék közötti növekedés fenntarthatóságára. Ilyen körülmények között a társadalmi béke fenntartása, a lakosság életszínvonalának elfogadható szinten tartása szempontjából kiemelkedő szerepe van a külföldön dolgozó Albánok által megkeresett jövedelem hazautalása. Ez egyébként a külső egyensúly szempontjából sem elhanyagolható a folyó fizetési mérleg hiánya mérséklésében betöltött szerepe következtében. A gazdaság fejlődésére nézve meghatározó folyamat, hogy a tulajdonviszonyok rendezetlenségét az országban sikerüljön orvosolni. E nélkül sem a külföldi tőkebefektetések növekedése, sem a forgalomképes ingatlanpiac kialakítása, sem pedig az informális szektor hatalmas arányának visszaszorítása nem valósítható meg.

Szemlér Tamás

tszemler@vki.hu

Bosznia-Hercegovina fejlődésének legalapvetőbb kérdése az, hogy hosszú távon életképes lehet-e ez a speciális körülmények között létrejött államalakulat. A párizsi–daytoni békeegyezmény által életre hívott, a különböző kényszerekből adódóan rendkívül bonyolult államszervezet, s az emiatti széttagoztság alapvető területeken (pl. adózás) kérdőjelezte meg az államszövetség egységességét, s így az ország gazdasági szempontból is csak korlátozottan volt egységes térségnek tekinthető. Az utóbbi két-három évben, úgy tűnik, komoly változások indultak el e téren; ha e változások iránya tartós trenddé válik, s ha a fejlődést külső események nem zavarják meg, úgy a rendkívül nehéz kiinduló helyzet ellenére is az ország politikai és gazdasági helyzetének stabilizálódásával számolhatunk. Bosznia-Hercegovina a háború lezárása óta nagy utat tett meg, mind gazdasági, mind társadalmi fejlődését tekintve. Annak ellenére, hogy az ország még mindig jóval elmarad akár a legszegényebb EU-tagok fejlettségi szintjétől is, az EU-val való kapcsolatok szorosabbra fűzésének perspektívája is részben e fejlődés eredménye. Az EU-kapcsolatok megszilárdítása egyszersmind fontos támasza a rendkívül bonyolult államszervezet megszilárdításának, valóban (önállóan)

működőképessé tételének. A stabilizációs és társulási folyamat alapvető részét képezi a Nyugat-Balkán országai közötti regionális kapcsolatok szorosabbra fűzése. A többnemzetiségű Bosznia-Hercegovina számára különösen fontos, hogy tartósan jó partnerségi viszonyt tudjon kialakítani szomszédaival. Az ország népességének összetétele miatt (és az 1990-es évek véres háborúja, polgárháborúja után) kiemelkedik ezek közül a Horvátországgal és Szerbiával fenntartott kapcsolatok javításának fontossága. A jelen és a közeljövő balkáni eseményei – a Montenegró függetlenedése utáni helyzet alakulása, Koszovó státusának rendezése –, illetve ezen események tovaryűrűző (elsősorban Szerbia politikájára, illetve ezen keresztül a Boszniai Szerb Köztársaságra gyakorolt) hatásai döntő befolyással lehetnek e fejlődés fenntarthatóságára. Amennyiben a békés fejlődés feltételei fennmaradnak, akkor Bosznia-Hercegovina jó eséllyel szilárdíthatja meg önálló államiségát, s folytathatja kapcsolatainak egyre szorosabbra fűzését az Európai Unióval.

Szilágyi Judit

jszilagyi@vki.hu

Macedónia nagy utat tett meg 1991-es függetlenné válása óta. A volt Jugoszlávia legfejletlenebb tagköztársaságáról valószínűleg kevesen gondoltak volna, hogy – Szlovéniát leszámítva – az elsők között ír alá stabilizációs és társulási szerződést az Európai Unióval, majd nyer 2005 decemberében hivatalos tagjelölti státuszt. A makrogazdasági mutatók az utóbbi néhány évben stabilnak mondhatók, ezzel együtt számos strukturális probléma vár még megoldásra. A legnagyobb kihívást az alacsony növekedés – magas munkanélküliség ördögi köréből való kitörés jelenti. A balkáni régió viszonylatában is kiemelkedően magas (37 százalék körüli) munkanélküliségi ráta részben a szürkegazdaság rendkívül nagy arányának is köszönhető. Az elégtelen növekedés oka emellett a tőke- és a munkaerő alacsony termelékenysége, illetve a tőkefelhalmozás és –befektetés alacsony szintje is. Ehhez társul Macedónia gyenge tőkevonzó képessége, melynek egyik legfőbb oka, hogy az országnak nincs olyan komparatív előnye, mely vonzaná a tőkét, ugyanis a környező országok is bővelkednek a tömeges és alacsonyan képzett munkaerőben, ugyanakkor fejlettebb infrastruktúrával és intézményi háttérrel rendelkeznek. Emellett a gazdaság strukturális átalakítása is elkerülhetetlen lenne a külföldi befektetések megugráshoz. A továbbra is meghatározó súlyú textil- és fémipar alacsony hozzáadott értéket ad, így nem elég

jövedelmező. Mivel a textil- és fémtermékek, valamint a dohány- és italárak teszik ki az export jelentős részét is, ez tükröződik az alacsony exportbevételekben is. Az export dinamizmusa rendre elmarad az importétól, újratermelve a tetemes külkereskedelmi hiányt. A gazdaság dinamizálásának nehézségein túl Macedóniának meg kell küzdenie az etnikai problémák kezelésével is. A 2001-es albán nemzetiségi válság véget vetett a többnemzetiségű csoda illúziójának, és a NATO, illetve az EU beavatkozására volt szükség a konfliktus rendezéséhez. Jelenleg az etnikai konfliktusok kezelésében Macedónia megfelel az Unió elvárásainak, egyúttal mintaként szolgálhat a térség többi állama számára, ami minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy az Európai Tanács tagjelölti státuszra javasolta. A csatlakozási tárgyalások tényleges megindulásáig, illetve a teljes jogú tagsághoz szükséges felzárkózásig azonban még hosszú út vezet.

Novák Tamás

tnovak@vki.hu

Szerbia gazdasága az elmúlt években fokozatosan stabilizálódott. Ebben meghatározó szerepe volt a nemzetközi szervezetek által is felügyelt monetáris politikának, a viszonylag stabil – de a belföldi lakosság számára mégsem teljesen megbízható – hazai fizetőeszköznek, a fokozatosan megélénkülő gazdasági növekedésnek, a jelentős nagyságú külföldi transzfernek. 2006 azonban Szerbia elmúlt másfél évtizedes történetének politikai és diplomáciai szempontból egyik legrosszabb éve volt. Egyrészt, a háborús bűnösökkel kapcsolatos szerb álláspont miatt az Európai Unió megszakította az országgal a stabilizációs és társulási megállapodásról folytatott tárgyalásokat. Másrészt Montenegró függetlenné vált, aminek következtében Szerbia egyedül maradt a volt Jugoszlávia romjain. Harmadszor pedig – s potenciálisan ez a legsúlyosabb következményekkel járó fenyegetést – Koszovó státuszának rendezése közeledik, amellyel kapcsolatban egyre inkább kikristályosodtak az álláspontok: a nemzetközi közösség Koszovó függetlenségét támogatja, míg Szerbia ennek megakadályozására törekszik. Az ország vezetésének helyzetét ezek mellett megnehezíti a fenntartható társadalmi és gazdasági folyamatok feltételeinek kialakítása is. Ilyen keretek mellett Szerbia látszólagos politikai stabilitása továbbra is jelentős kockázatokat rejt, amelyek meghatározó tényezője az elmúlt másfél évtized belpolitikai folyamatainak hatása, a

demokratikus rendszerváltás kései és felemás megvalósulása, a nacionalizmus előretörése. A politikai kockázat az elkövetkező egy-másfél év során növekvő lehet. Ennek oka, hogy a Koszovó helyzetének rendezésével kapcsolatos megoldási tervek befejező szakaszukhoz érnek, ami a parlamenti választások utáni helyzetben nehezen kiszámítható következményekkel is járhat. Fontos kérdés lehet az is, hogy a stabilizációs és társulási megállapodás megkötéséről szóló tárgyalásokat az Európai Unió mikor lesz hajlandó ismét megnyitni. A reálgazdaság fenntartható fejlődése és a makrogazdasági egyensúlyi mutatók megőrzése közötti – az elmúlt években megoldhatatlannak bizonyult – ellentmondást a gazdaságpolitika is egyértelműen felismerte, ezért kitörési pontokat keres. Ennek fő eleme egy új gazdasági stratégia megvalósítása, aminek lényege, hogy az állami beruházások felpörgetésével kívánják gyorsítani a gazdaság fejlődését. Ez a költségvetési bevételeket kedvezőtlenül érintő egyéb intézkedésekkel rontja a fiskális egyensúlyt, ami kedvezőtlenül hathat a folyó fizetési mérlegre is. Ennek a stratégiának a fenntarthatósága a korábbi évekhez képest is nagyobb mértékben függ majd a külföldi hitelezők és befektetők magatartásától, s nehezen kiszámítható következményekkel is járhat.

Ludvig Zsuzsa

zsludvig@vki.hu

Ukrajna a kelet-európai térség egyik legizgalmasabb országa. Tartósan impozáns gazdasági növekedési üteme, forrongó belpolitikai képe, valamint speciális földrajzi és geopolitikai helyzete egyaránt érdeklődést válthat ki. A tanulmány ez utóbbi sajátosság gazdasági vetületével, azaz az ukrán gazdaság „kettős kötődésével” foglalkozik. A jelenlegi Ukrajna számára ugyanis mind a keleti mind pedig a nyugati irányú gazdasági szálak egyaránt életbevágóan fontosak. Ukrajna gazdasági partnerei közül messze kiemelkedik Oroszország jelentősége. Oroszország nemcsak az első számú kereskedelmi partnere, és számottevő (bár a hivatalos statisztikákban jelentősen alulértékelt) befektetője, hanem egyben az energiaintenzív, ráadásul egyelőre energiapazarló ukrán gazdaság energiaellátásának is kulcsszereplője. A kétoldalú árukereskedelem azonban nemcsak az innen származó energiahordozók révén kiemelkedő fontosságú, hanem azon szerep miatt is, amelyet az orosz piac jelent az ukrán agrár- és élelmiszeripari termelők, kohászati és vegyipari ágazatok, valamint a gépgyártás számára. Az orosz és ukrán gazdaság számos területen fonódott igen szorosan össze, amely szoros kapocs a kölcsönös befektetések ágazati irányultságában is jól kimutatható. Jellemző a mai ukrán gazdaság kulcsterületein való erőteljes orosz jelenlét. Keleti irányban Oroszország mellett azonban a posztsovjét térség más országai is fontos gazdasági partnerei Ukrajnának, jelezve egyúttal egy FÁK-on belüli integráció gazdasági realitását Ukrajna számára is. A nyugati irányú gazdasági kapcsolatokban az Európai Unióhoz fűződők dominálnak. Az Európai Unió súlya export- és importoldalon egyaránt durván egyharmados.

Ezt az áruforgalmat azonban a fentiekől merőben eltérő árustruktúra jellemzi. Az uniót célzó ukrán exportban – az orosz relációtól eltérően – az alacsony hozzáadott értékkel rendelkező termékek szerepe meghatározó. Ugyanakkor ebben az irányban is számottevő a kohászati kivitel, amely azonban csakúgy, mint az orosz piacon, korlátozások alá esik. A nyugati partnerek fontossága azonban importoldalon mutatkozik igazán meg: a technológiaiimport zöme innen származik. A 2004 májusa óta közvetlen szomszédná vált EU egyúttal az ország legjelentősebb befektetője. Ráadásul ezek a befektetések jelenthetik Ukrajna számára az utat a szükséges szerkezetváltás felé is. A kettős kötődés dilemmájának lényege tehát, hogy a jelenlegi ukrán gazdaság egyaránt erősen kötődik FÁK-on belüli és uniós partnereihez, s ez a gazdasági racionalitás meghúzódik a mindkét irányban elindított integrációs folyamatok hátterében is. Ukrajna elméletileg részese az Oroszország kezdeményezésére életre hívott négyes – Belorussziát és Kazahsztánt is magába foglaló - gazdasági tömörülésnek, miközben az Európai Unióval is a gazdaságok közeledéséről, egyfajta „mély szabadkereskedelemről” folytat tárgyalásokat. A tanulmány a jövő tekintetében felveti e törekvés párhuzamos megvalósíthatóságának, illetve a vagy-vagy megoldásnak a lehetőségeit.

Weiner Csaba

csweiner@vki.hu

Belarusz sajátos „szociális piacgazdasági” modellt követ. Aljakszandr Lukasenka „puha diktatúrájában” úgy próbálnak magas gazdasági növekedést produkálni, hogy közben a szociális stabilitást is megőrizték: lassú reformlépésekkel, nem pedig sokszerű ugrásokkal, magas munkanélküliséggel és feltörekvő oligarchatéggel. Az állam aktív szerepvállalása egyfajta duális szerkezet kialakulásához vezetett, amely a túlsúlyban lévő, felső utasításokat követő állami és a másodrangú szerepbe kényszerült magánszektor formájában ölt testet. A kibocsátás, az adóbevételek, a foglalkoztatás, az export továbbra is leginkább a nagy állami vállalatok teljesítményének függvénye. A kormányzatnak az állami szektorhoz való viszonya több ponton is a központi tervgazdaság jegyeit viseli. Az elmúlt évtizedben Belaruszban a meghatározó „nagyoknak” olyan körülmények között volt lehetőségük termelni, amelyek nem ösztönözték a vállalati szerkezetátalakítást, így a társaságok piacbíró képessége alacsony szintű maradt. A közeljövő kihívásait tekintve nincs könnyű helyzetben a hagyományos ipar. A beruházások szintje nem elégséges, hiányoznak a külföldi források, alacsony a jövedelmezőség, túl nagyok az adóterhek, csökken a tőkeintenzív, valamint a magasan képzett munkát tartalmazó munkaintenzív export részesedése. Potenciális veszély az agyelszívás is a fiatalok körében. Kedvezőtlenül alakultak a termékegységre jutó munka-

erőköltségek a fő piachoz, Oroszországhoz képest. Az orosz kapcsolat számos bizonytalansági, illetve kockázati tényezőt rejt. Ám számítani lehetett arra, hogy Oroszország nem fogja a végtelenségig „csak úgy” támogatni Belaruszt a földgázon és a kőolajon keresztül. A posztszovjet államban ugyan nem következett be a grúziaihoz vagy az ukrajnaihoz hasonló fordulat, mégis észlelték Moszkvában, hogy Lukasenka elnök igyekszik enyhíteni a szorításon. Nehéz helyzetben van az Európai Unió. Félő, hogy a rendszer vezető tisztségviselőire 2006 első felében kivetett uniós – és egyesült államokbeli – szankciók egyre magasabb falat emelnek Belarusz és a nyugati világ közé. Jóllehet az EU nem feledkezett meg Belaruszról. A felkínált ösztöndíjak, továbbá az Európai Bizottság 2006. novemberi dokumentuma – amely pontról pontra mutatja be, milyen előnyökkel járna a demokrácia, illetve a szomszédságpolitika – is ezt bizonyítja. Szintén az elszigetelés ellen szólók hangja volt az erősebb 2006 őszén, amikor az EU Bizottságának ellenében a tagállamok nem szavazták meg az általános preferenciális rendszer rendelkezéseinek felfüggesztését.

Róbel Gábor

grobel@vki.hu

A földrajzilag és népesség szempontjából is kis Moldova, amely Európa egyik legszegényebb állama, a függetlenség elnyerése után nem találta helyét a világban. Az országnak valamire célszerű integrálódnia, s erre három lehetősége van: az Európai Unió felé, egyesülés Romániával, illetve a FÁK országokkal fenntartott kapcsolatok erősítése. Az ország az európai uniós csatlakozást jelölte ki célul, de az EU-ban egyre többen követelik a további bővítések befagyasztását. A Romániával való csatlakozást a lakosság több referendum eredményeképpen elutasította, míg Oroszország agresszív lépésekkel próbálja „megtorolni” az ország közeledését a Nyugathoz, és minden eszközt bevet, hogy magához láncolja a Moldovát. A román (moldáv) nyelv hivatalossá tétele és a Romániához való csatlakozás gondolata kiélezte a lakosság belső ellentéteit, az egymással szembenálló csoportok támogatást kaptak a szomszédos országokból is. 1990. szeptember 2-án Tiraszpolban kikiáltották a „Dnyesztermelléki Moldáv Köztársaságot”, az ország több pontján fegyveres szembenállás alakult ki. Bár a Romániához való csatlakozást elvetették, a Kisinyov és Tiraszpol közötti konfliktus még mindig megoldatlan maradt. Moldova nyitott ország, gazdasága a függetlenségének kikiáltása utáni évtizedben, a konfliktusok és a rendszerváltás következtében, jelentősen visszaesett, és csak az utóbbi pár évben kezdődött el a gyorsabb növekedés. A gazdasági kapcsolatokban továbbra is várható a forgalom lassú átorientálódása Ukrajna és az

Európai Unió felé, de ennek ellenére is nagy marad Oroszország befolyása. A gazdaság viszonylagos stabilizálódása jó alapot teremthet egy szolid, hosszú távú stratégia számára, amelyben meghatározó tényező lehet az ország közelsége a FÁK-térhez és az Európai Unióhoz. A gazdasági fejlődést azonban komoly gondok is akadályozhatják. A szovjet időkben a külgazdasági kérdéseket Moszkvából irányították, ezért jelenleg Moldova szenved a külkapcsolatok és a vállalatvezetési ismeretek hiányától. A külföldi befektetések aránya még mindig nagyon alacsony, köszönhetően az elhúzódó gazdasági krízisnek, valamint a jogi és politikai bizonytalanságnak. A gazdasági növekedés egyik legfontosabb húzóereje és egyensúlyozó tényezője évek óta a munkaerőexport. Jelenleg a gazdaságilag aktív lakosság körülbelül negyede legálisan vagy illegálisan külföldön dolgozik. Mivel az ország európai uniós csatlakozása nem várható a következő egy-két évtizedben, miközben az ország az orosz befolyás lazítására törekszik, így ez az időszak a bizonytalanság légkörében telhet el. Könnyen lehet, hogy a nyugathoz történő csatlakozási szándékok és törekvések a „sehova sem tartozás” helyzetébe sodorhatják az országot.

Oroszország – erősödő gazdasági középhatalom, vagy hollandkór az olajmezőkön?

Weiner Csaba – Ludvig Zsuzsa

csweiner@vki.hu

zsludvig@vki.hu

A kilencvenes évek gazdasági visszaesését és politikai szerepvesztését követően a 2000-es években az energiahordozók és Putyin elnök politikája révén Oroszország ismét pozícióba került. Bár Oroszország jelenleg a 10. legnagyobb gazdaság a világon, 2005-ben nem érte el a legszegényebb uniós tagállam, Lettország egy főre jutó vásárlóerő-paritáson mért GDP-jének 90 százalékát. Az iparban az energiahordozók bányászatán kívül két ágazatban sikerült teljesíteni az 1991-es termelési szintet. Az energiahordozó-bányászatot a kapacitáskorlátok, illetve az elégtelen beruházások, a feldolgozóipart pedig a rubelfelértékelődés sújtja. Oroszország a 2. legnagyobb kőolajtermelő a világon. Fontos tényező, hogy az orosz Urals típusú kőolaj átlagára 2005-ben majdnem kétszer akkora volt, mint 2000-ben. Oroszország a világ földgázvagyonának negyede felett diszponál. A Gazprom gázmonopólium az állam meghosszabbított kezeként működik, étvágya pedig már-már csillapíthatatlan. Jellemző, hogy a csővezetékes földgáz- és nyersolajexport egyelőre Európára koncentrálódik. Oroszország 2006-ban nagyszabású atomenergia-programba kezdett. Az állami felügyelet a stratégiai jelentőségű ágazatokban látványosan fokozódik. A 2000-es években nagymértékben emelkedett az életszínvonal Oroszországban, azonban az átlagkeresetek reálértéken még mindig elmaradnak a kilencvenes évek elejétől. Jelentősen csökkent a létminimum alatti pénzjövedelemmel rendelkező népesség aránya és a munkanélküliségi ráta is. Árszerkezeti okok miatt óriási a kereskedelmi és a folyó

fizetési mérleg többlete. Az export döntő részét a világpiacon áringadozásoknak erősen kitett áruk adják. Az orosz árubehozatal viszont 2005-ben mindössze 25 százalékkal haladta meg a lengyelt. 2006 novemberében végre sikerült lezárni a kétoldalú tárgyalásokat az Egyesült Államokkal Oroszország WTO-csatlakozásának ügyében: belátható közelségbe került a tagság. Oroszország egyre hangsúlyosabb szerepet vállal a nemzetközi tőkeáramlásokban. Míg a beérkező tőke volumene a potenciális lehetőségekhez képest alacsony, addig a kifelé irányuló tőkemozgás az ország gazdasági fejlettségéhez mérve igen erőteljes. Az elmúlt években Oroszország hatalmas mértékű adósság-előtörlesztésbe kezdett. A központi kormányzat külső adóssága 2006 októberében már mindössze 46 milliárd dollárt tett ki, miközben a költségvetés többlete 2005-ben a GDP 7,5 százalékának megfelelő nagyságú volt. Az orosz jegybanki tartalékok összege a 3. legnagyobb a világon: 2006. december elején közel 290 milliárd dolláros volt. A rubel 2006 közepétől konvertibilis. Biztonságot nyújt a stabilizációs alap is: az eszközök értéke 2006. november elején meghaladta a 76 milliárd dollárt. A kedvező konjunkturális viszonyok ellenére a putyini adminisztráció láthatóan kudarcot vallott a gazdasági diverzifikáció terén. A szerkezeti aránytalanságok enyhítését szolgáló beruházási alapra, a kialakulófélben lévő kockázattőke-alapokra és különleges gazdasági övezetekre egyelőre nem lehet támaszkodni.